

Utószó

*Hamva itt a hős nemesnek
nyugszik, aki nagy nevet
messze földön küzdve szerzett, s holtában se vehetett
rajt a halál győzedelmet.*

*A világban észveszejtő
rém volt és madárijesztő.
ám szerencsés, ritka sorsa végül is őt igazolta:
balgán élt, s bölcsként veszett ő*

MIGUEL DE CERVANTES: DON QUIJOTE. HETVENNEGYEDIK FEJEZET.
(SOMLYÓ GYÖRGY FORDÍTÁSA)

Frank halálát december 6-án a *Los Angeles Times* és a *Daily News* is címlapon közölte. Az egyikben „A rock képprombolója”-ként, a másikban mint „Különc zenész-zeneszerző” szerepelt. Mindkét cikk idézte Rip Rense-t, az újságíró barátot: „zenészként, zeneszerzőként abszolút megszállott volt. A művészetért, az alkotásáért élt. Ha volt valami, amit jobban szeretett az alkotásnál, akkor az az élete, a családja volt.” A hír későn érkezett meg a brit napilapokhoz, de a hétfői *Evening Standard* közzétett egy írást, amelyben a *Daily News*-t idézte.

Másnap a *Los Angeles Times Calendar* rovata közölt méltatást Daniel Schorr, a National Public Radio rangidős hírelemzőjének tollából. A néhány hónappal korábban megrendelt írás arról számol be, hogyan lettek Frankkel barátok. „Sok időbe telt, míg rájöttem, hogy az összeesküvő kormányt és a világ középszerűségét támadó dühödt,

vulgáris kirohanások mögött egy igazi zenei géniusz rejtőzött, aki nagyon figyelt a fiatalokra. Mint a hamelini furulyás, ő is arra szeretne volna használni a zenét, hogy felébressze a fiatalokban a politika iránti érdeklődést.”

Schorr így folytatta: „Frank szerette az ellentmondásokat is. Ha a sikeréről beszélgettünk, azt mondta, kész kudarc. Ha a népszerűségét említettem neki, azt válaszolta, magányos. Talán így is volt. A világ körülötte túl durva, túl középszerű, túl egysíkú volt. Végtelen kreativitása és individualitása nem kaphatott benne elegendő teret. Ezért a vulgáris kirohanások. De azt hiszem, Frank Zappával kapcsolatban azokat a szélmalomokat fogjuk leghamarabb elfelejteni, amelyek ellen harcolt. Emlékezni fogunk viszont az új formák nyughatatlan keresésére, a az új zenei kifejezőmódok felé való nyitottságára. És a „kölykök” iránti elkötelezettségére – a sajátjai és a világei iránt.”

A „vulgaritás” és a mitologizált obszcenitások iránti hajlam a brit nekrológok elhagyhatatlan eleme volt, s míg a *The Sun*-ban épp csak megemlítik, addig a *The Times* széleskörű áttekintést közöl, benne egy nekrológgal (ami „lármázó, elragadóan ugató örült lélek”-nek nevezte), egy figyelmes méltatással David Toop zenei újságíró tollából és egy prosztatarákról szóló cikkel. Minden újság nagy küzdelmet vívott azzal, hogy Frank sokirányú tevékenységét koherens egésznek láttassa. A *Daily Mail* jellemző módon „Amerika zenei szatiristájának” nevezte, egy „brilliáns avantgárdnak, aki sosem nőtte ki a trágárság iránti vonzalmát.”

A *Daily Mirror*, a *The Guardian*, a *The Independent* és a következő heti *Sunday Times* számára Frank az „ötlet apja” volt; a *Today*-ben „rock-perfekcionista, akit nem érdekelt, hogyan emlékeznek majd rá”. Mindegyikük említést tett a cenzúra elleni küzdelméről és harcossá politikai beállítottságáról. A *Daily Express* a Los Angeles-i *Daily News*-ből idézett 1988-ból: „Megkérdezték tőlem, hogy nem gondolom-e, hogy egy kicsit finomabbnak kéne lennem. Ahol az Egyesült Államok olvasási és szövegértési képessége jelenleg tart, azt hiszem ideje elővenni a baseball-ütőt.”

Sok újság szóba hozta, a *Daily Telegraph* meg is jelentette a „Phi Zappa Krappa”¹¹¹ poszttert Charles Shaar Murray méltatása mellett.

¹¹¹ Szójáték: a „Phi Beta Kappa” egy művészeti és tudományos egyetemi társaság; „to crap”: szarni.

Robin Denselow Franket idézte e tárgyban a *The Guardian*-ben: „Elég híres vagyok, de ha összehasonlítjuk azoknak a számát, akik ismerik a zenémet, azokéval, akik látták a vécén ülős plakátot, komoly aránytalanságot tapasztalunk.” Ugyanebben a számban Adam Sweeting gondolta úgy, hogy „Zappa túl kíváncsi és túl provokatív volt az egyszerű beskatulyázáshoz, évekre fog telni míg munkáit érdemei szerint értékelik.”

Térjünk vissza Los Angelesbe: Jack Skelley így kezdte az *LA Reader* nekrológiáját: „Frank Zappa volt a család különös nagybácsija a 20. század végének zenéjében. A rokonok többnyire félreértették, azok viszont csodálták, akiket fiatalságuk vagy toleranciájuk miatt nem lehetett átverni, de sosem kapta meg az asztalnál az őt megillető helyet.” A *People* Alice Coopertől kölcsönzött egy idevágó közhelyet: „A Beatlestől Brian Wilsonig mindenki, akit mi zseninek tartunk, Zappát tartotta zseninek.”

A december 20-i *New Yorker* két megemlékezést is közölt – Matt Groenig így tűnődött: „Mi is kötött engem és annyi más embert Zappa zenéjéhez az elmúlt 27 évben? Egy olyan kritikus elmével való potyautazás izgalma, aki mindig ismeretlen területekre tört.” Vaclav Havel kiemelte Franknek a cseh undergroundra tett nagy hatását, és méltatta őszinte érdeklődését az ország, mint demokratikus állam jövője iránt. „Barátként gondoltam Frank Zappára. Vele találkozni olyan volt, mintha egy másik világba léptem volna át abból, amelyben elnökként élek. Valahányszor el szeretnék menekülni ebből a világból – legalább képzeletben –, rá gondolok.”

A *Musician* februári számában az egykori zenésztársak emlékeztek: Mark Volman, Ruth Underwood, Bruce Fowler, Adrian Belew, Chad Wackerman és Mike Keneally, de megszólal (Miss) Pamela Des Barres, Cal Schenkel, Matt Groening és Daniel Schorr is. Pierre Boulez Franket „kivételes embernek” nevezte, úgy a pop mint a klasszikus zene világában. „A zeneisége nagyon széleskörű volt. Nem beszélt sokat, de nagyobb tudása volt, mint sokan hinnék.” Mike Keneallyt dühítette, hogy Franket félreértették: „Sokszor mondogatta, hogy az élete kudarcok sorozata. Minden művésznek rengeteg olyan projektje van, ami nem igazán tud beindulni. De ha megnézzük, mi mindent vitt véghez, hogy hány emberhez jutott el, akkor azt kell hogy mondjam, hogy a pályája tömény siker.” Joel Thome szűkszavú volt: „Frank hallgatása megsüketít; a zenéje örökké élni fog.”

A *Rolling Stone*-nal való érdesebb viszonyát tekintve a magazin 674. számának ötoldalas megemlékezése David Fricke tollából igazán nagyvonalúnak volt nevezhető. Lehet persze, hogy ez csupán kompenzáció, amiért – bár 1994-ben jelölték a díjra – életében nem vették fel a Rock & Roll hírességek csarnokába. Persze ilyen eseményekről is meglehetősen éles volt a véleménye: „Az emberek ízlését a tévében látottak erősítik meg, és erre rá is játszanak azok a hülye díjak azokon a vég nélküli, borzasztó díjátadókon.” Mikor elmúlt a vesztélye annak, hogy bojkottálja vagy egy beszélésével tönkretegy az eseményt, be is vezették a megszentelt kapukon 1995. január 12-én, a díjat apja nevében Moon vette át. A sors iróniája, hogy a díjátadó Lou Reed volt, aki Frankról a következőket mondta: „értelmet és becületességet követelt egy olyan üzletágban, amelynek e téren komoly deficitje van.” A *Downbeat* kritikusi kisebb ceremóniával emelték saját hírességeik közé 1994 szeptemberében.

Már-már mennyei tiszteletben részesült júliusban, mikor a 3834-es kisbolygót Zappafranknak nevezték el. Dr. John Scialli, phoenixi pszichiáter javasolta, hogy Frank nevét adják a Szűz csillagkép egyik pulzára körül keringő három bolygó egyikének. Egy rádiós szavazás alapján azonban úgy döntöttek, a kisbolygók a The Three Stooges¹¹² nevet kapják. Frank nevét végül az az aszteroida kapta, amelyet L. Brozek fedezett fel a Klet obszervatóriumban, Csehszlovákiában, 1980 májusában, ezzel is emléket állítva annak, hogy Franket „a demokrácia és a szabadság szimbólumának” tartották a szovjet megszállás idején.

Még egy megemlékezés – ha mégoly rövid is – tűnt fel az amerikai tévéképernyőkön 1994. március 5-én, mikor egy új rajzfilmsorozat indult a USA Networkön. *Duckman*, akinek csőszerű feje narancssárga hajpamacsban végződött, a szemei a csőrén nyugvó szemüvegben végződtek, magánnyomozó és családfeje volt egy személyben. A család tagjai: Bernice néni, Duckman (házastársi segítséggel) elhalálozott feleségének, Beatrice-nek az ikertestvére, gyermekeik pedig Ajax, Charles és Mambo, a „három gyerek két testben”, és a kábult Nagymama, akinek szerepe szoknyalobogató fingásaiban merült ki.

A rajzfilmet a *The Simpsons* animátorai készítették, és az első, „Én, Duckman” című epizód tele volt Zappával. A nyitó jelentetben

¹¹² Amerikai komikus-trió a 20. század elején-közepén.

Paula Hawkins „tűz és láncok” monológja hallatszott a ›Porn Wars‹-ból és a ›Let’s Make The Water Turn Black‹ – ez a szakasz Louis Cuneo mániákus röhögésével végződött. A részt a szerzők „Frank Zappa kedves emlékének ajánlották”. Frank zenéjét használták a „találkozó Ófelségével, a *A Vörös Pimpernellel*”¹¹³ című jelenethez, az epizód kísérőzenéjét pedig Scott Wilk és Todd Yvega írta. Dweezil adta a hangját az udvarias, de kifogásolható szellemi képességű tinédzsernek, Ajaxnak, aki néha elfelejtette, hogy saját hálószo-bájának ajtaján nem kell kopognia.

CSAK EGY DOBÁSOD VAN / *It Just Might Be A One Shot Deal*

A halála óta eltelt viszonylag rövid idő nem elegendő arra, hogy Frank Zappa munkásságát, kompozícióinak a zenetörténetre tett hatását felmérjük. A pályafutása során sokszor elmondta, hogy azért ír zenét, hogy meghallgathassa, hogyan is szól. Mi pedig megvettük a lemezeit, hogy lássuk, tetszik-e nekünk. Ez volt a megállapodás. Zeneszerzési módszereinek gyökereiből az következett, hogy a döntést semmi más, csak a zenei analízis súlya befolyásolhatja.

Azok, akik – könyékig a filozófiai okfejtésekben – Frank zenéjének valamiféle mélyebb értelmét próbálják felmutatni, emlékezzenek a Robert De Niro alakította Michael szavaira a *Szarvasvadász*-ból, amint egy golyóval hadonászva magyarázza: „Ez ez. Nem valami más. Ez csak ez.” Frank az egyik utolsó interjújában mondta a riporternek, hogy a lila csupán a piros és a kék keveréke. Ennél nagyobb jelentősége nincs, és hogy valakinek történetesen ez az árnyalat tetszik, még semmit nem mond az illető személyiségéről. Ugyanígy: Frank jelentőségét az adja, ahogy élt és amit írt. Minden olyan próbálkozás, ami ezt feltételezések és spekulációk torz prizmáján próbálja láttatni, aligha lehet gyümölcsöző.

Frank „komoly” nagyzenekari zenéjét Varèse, Sztravinszkij, Webern és mások hatása alatt írta. Kottáit Nicholas Slonimsky a „hangok elrendezése és az ellenpont-kombinációk alkalmazása” te-

¹¹³ Orczy Emma bárónő, magyar származású angol dráma- és regényíró leg híresebb műve, a „The Scarlet Pimpernel” (A Vörös Pimpernel) a 20. század egyik legnépszerűbb alkotása volt.

kintetében „nagyon Varèse-iánusnak” érezte. Így talán nem tekinthető igazi újítónak, de akár valóban eredeti, akár *pasticheur*, nem számít. Amiben igazán innovatív volt, az a Synclavier lehetőségeinek felfedezése, új hangszövetek, bizarr dallamok létrehozása, és mindezek előtt az emberi képességek határán túlmenően komplex ritmusvilág megalkotása. Ahogy egy riporter megjegyezte: „A hangszere által felkínált mámorító szabadságban lubickol.”

Olyanokat tudtam megcsinálni, hogy három negyed ideje alatt volt egyenletesen elosztva 88 hang, és efölött szólt 35 másik hang. 35 a 88 fölött!

És ez hogy hat rád? – hangzott el egyszer a kérdés. – Hogy hogy hat? Muszáj rá táncolnom!”

„Az ilyen gépek tették számomra lehetővé, hogy olyan dolgokat hallhassak meg, amikről nem is álmodtam korábban, mintha a levegőmolekulák keltek volna életre” – tette hozzá. Ahogy a szoftver fejlődött, úgy szaporodtak az ötletei és felfedezései is. Utolsó fontosabb munkája, a több mint egy évtizedig készülő *Civilization, Phase III* egy évvel a halála után jelent meg. Ebben mintha a *Lumpy Gravy* 26 évvel korábban szabadon hagyott rojtjait kötötte volna el, miközben egy olyan dermesztő hangszőnyeget hozott létre, amivel csak megerősítette korábbi vélekedését, miszerint a társadalom gonoszai azóta csak még rosszabbak lettek. „Azt hiszem, ez nagyon is az életének befejezéséről szól – mondta Gail a *Los Angeles Times*-nak. „Azt mondta, ha ezt befejezi, már nincs mit csinálnia. Megkérdeztem: „Van még valami, amiről szeretnél beszélni?” Azt válaszolta: „Nincs. Megcsináltam mindent, amit tudtam.”

A dupla CD minkét lemezén van egy-egy hangsúlyosabb kompozíció, a „Beat The Reaper” és az „N-Lite”, ez utóbbi egy egybefüggő, hat részes, 18 perces mű. A címmel kapcsolatos spekulációkat megelőzendő elmondta: „A darab két, egymástól független részből áll. Az első rész elején szereplő hangsor pont olyan mint az „In The Navy”, abból a Village People dalból. Észre sem venni amíg el nem hal, de akkor egyből beugrik: „hiszen ez az „In The Navy”!” Úgyhogy ez az „N”; a „Lite” rész pedig lényegében egy csomó nagyon gyors és rövid szintetizátor-bugyor, a számítógépben ezeknek „Thousand Points Of Light” volt a címe.”

A *Phase III* a bizonyíték rá, hogy Frank a halála előtt új zenei szótárt kezdett használni, ami remélhetőleg nem halt meg vele együtt.

„Semmi ehhez fogható nincs a kortárs zenében – jelentette ki Matt Groening. „Nagyon vastag, sűrű és magával ragadó. Nem hiszem hogy bárki fel lehetne készülve ennek a zenei erőműnek a befogadására, még ha azt is hiszi magáról, hogy ismeri Frank Zappa zenéjét.”

„Azt hiszem ez kapcsolatban van azzal, hogy Frank tisztában volt vele, hogy a tervei közül nem fog tudni mindent megvalósítani – mondta Gail. – Nem hiszem hogy sietett volna, az ilyesmiben pragmatikus volt, tisztában volt vele, mit fog tudni befejezni. Olyan ez mint valami nagy-nagy „Thanks for the Memories”,¹¹⁴ végül is.”

Frankben aligha munkáltak ilyes érzelmek afelé a világ felé, amit itthagyni készült. Régóta nem nyűgözte le, nem lepte meg igazán semmi. A BBC2-nek adott interjúból felkapott egy képes folyóiratot, a *Future Sex*-et, és azt mondta: „Idenézz, itt vannak a kilencvenes évek, itt tartunk most. Nem kéne már valakinek pár keresetlen szót szólnia azokról, akik a számítógépekre dugható ezerdolláros, 3-D szemüveges műszerszámokkal szerencsétlenkednek?” A dolgot egy figyelmeztetéssel zárta le: „Akinék ilyen műszerkentyű kell ilyen sissakkal, az vegye meg. Vegye meg most. Viselje és használja. Legyen vele boldog. Mert a kilencvenes évtized nem lesz túl boldog. Talán ez az utolsó esély.”

Három évvel korábban komolyabb megfigyelést tett: „Azt hiszem a 20. század legvégére az átlag amerikaiak az a vágya veszett el, hogy egyéniség legyen. Mintha az emberek csak alkalmazkodni akarnának, nyájas, engedelmes semmivé válni.” A pesszimizmusa ellenére biztosítani akarta a családjá jövőjét. 1994. október 7-én a Rykodisc bejelentette, hogy a Zappa Family Trusttól¹¹⁵ megvásárolta a több mint hatvanhat albumra rúgó teljes Zappa-katalógust. Az összeg nem volt publikus, de a kizárólagos tulajdonjog megszerzéséhez a Rykodiscnek 44 millió dolláros tőkeemelésre volt szüksége. A *Billboard* az adásvételről az október 9-i számában adott hírt, megemlítvén, hogy Frank másodszor is újrakeverte az albumait, köztük az eredeti kétsávós *We're Only In It For The Money*-t a korábban sávcsere által átesett változat kiváltására. A megállapodás része volt számos még kiadatlan projekt is, mint a *The Lost Episodes* és a *Have I Offended Someone?*

¹¹⁴ „Köszönet az emlékekért” – Frank Sinatra dala 1981-ből.

¹¹⁵ Zappa Családi Tröszt – a Zappa család vállalkozása, kiadója.

Gail saját elmondása szerint nem igazán volt meggyőződve a katalógus eladásának helyességéről, de Frank hajthatatlan volt. „Azt mondta: „szeretném, ha kiszállnál az üzletből. Szeretném, ha csak pihennél, és jól éreznéd magad,” mondta Drew Wheelernek. – Nagyon örülök neki, hogy olyan keményen ragaszkodott az eladás feltételeihez.”

Hogy boldogult Amerika nélküle, mióta elindult a végső turnéra? Az egyik utolsó interjújában Frank elátkozta az USA politikáját: „A képmutatás nem köthető egyik párthoz vagy mozgalomhoz sem. Ott burjánzik mindenütt. A republikánusok testesítik meg a színtiszta, féktelen gonoszt, a demokratáknak pedig egyetlen vágyuk, hogy republikánusok lehessenek. Eddig az [1992-es] választásig nem sikerült bebizonyítaniuk, hogy megvolna a képességük azokhoz a trükkökhöz, amik a republikánusokat azzá teszik, amik.”

1994. április 22-én, 14 nappal azután, hogy Kurt Cobain egy 20-as kaliberű puska segítségével elérte a Nirvánát, Richard Nixon valamilyen méltóságteljesebben távozott. A temetése egy megkérdőjelezhetetlen jellemű, méltóságteljes államférfinek kijáró érzelmeskedő orgia volt, mintha nem ő lett volna az első elnök, akinek a vádemelés elkerülése miatt kellett lemondania hivataláról. Az egyensúlyt Hunter S. Thompson billentette helyre a *Rolling Stone*-ban: „Mocsok egy alak volt és nagypofájú, balek elnök. Annyira gerinctelen volt, hogy reggelente szolgálk kellett, hogy ráadják a nadrágját. Még a temetése is törvényellenes volt. Egy gazember, a szó legmélyebb értelmében. Egy kukában kellett volna elégetni a testét.” A ›Dickie's Such An Asshole‹ nem volt a temetési zene része.

„Hihetetlenül felerősödtek a fasiszta és rasszista hangok – mondta Frank Dan Ouellette-nek –, sokak mögött a Republikánus párt áll. A múlt nyári [1992-es] Republikánus Nemzeti Kongresszus elképesztő volt. Még a dekoráció is a nürnbergi nagygyűlést idézte. Pat Buchanan, Pat Robertson és a többi gyűlöletkeltő szónok szentül meg volt győződve, hogy ismét győzni fognak.”

Mikor Bill Clinton ugyanolyan szerencsétlen elnöknek bizonyult, mint a hivatal utoljára betöltő demokrata, Jimmy Carter, a republikánusok bosszút álltak, és az 1994-es időközi választásokon megszerezték a szenátust és a képviselőházat. A november 8-i földcsuszamlásszerű győzelemben Newt Gingrich lemondatta a demokrata Tom Foley-t, és lett így évtizedek óta az első republikánus házelnök.

„Szerződés Amerikával” címmel azonnal reformprogramot hirdetett, aminek nyomán egy politikai kommentátor úgy jellemezte, mint „George Wallace kormányzó és Joseph McCarthy szenátor bosszúszomjas hagyományát követő tehetséges reakcionista.”

A néhány elbukó republikánus aspiráns egyike Oliver North volt, az az ember, akinek annak ellenére sikerült elkerülnie a felelősségrevonást, hogy az Irán-Contra botrányban hazudott a kongresszusnak. Ő és a demokrata Charles Robb a virginiai választást gyalázkodómeccsé alakították.

North a vereségben sem tudott nagyvonalú lenni, elmulasztotta a jókívánságait kifejezni a hagyomány megkívánta módon. Csalódását talán az okozta, hogy maga mögött vélte Istent, vagy ha mást nem, legalább az Ő földi megtestesülését, Pat Robertson, a bukott 1988-as elnökjelöltet, a ›When The Lie's So Big‹ és a ›Jesus Thinks You're A Jerk‹ hőseit. Bukása után Robertson átszervezésekbe fogott, és 1989-ben megalakította a Keresztény Koalíciót, a vallásos jobboldallal kívánva „megjavítani Amerikát”. Ralph Reed, a szervezet ügyvezető igazgatója a választás után bejelentette hogy az 52 új republikánus háztagból 44-et az ő támogatásával választottak meg. A „keresztes fasiszták” még mindig menetelnek, és meg akarják tartani a pénzüket az arra érdemtelen szegényektől. De Frank Zappa már nincs itt, hogy egy mozdulattal herélje ki Gingrichet és önjelölt keresztesvitézait.

Nem ez volt az egyetlen bizonyíték arra, hogy az amerikai psziché fő erőssége a hiszékenység és a vakhit. Egy 1994 nyarán Tom Hanks főszereplésével bemutatott film, „az amerikai álom sültbólondd verziója”, 240 millió dollárt hozott a konyhára az amerikai pénztáraknál. A film alapjául szolgáló Winston Groom-könyv pontosan azt figurázta ki, amit a közönsége ugyanolyan készségesen és kérdés nélkül kajált be mint a Cola Lightot vagy a pattogatott kukoricát. És mikor eljött az Oscar-osztás, Hanks kaparintotta meg a szobrocskát, ami csak azt igazolja, hogy annak gazdag a jutalma, aki a hülyét játssza.

A Valley Girl, országos méreteken... És felmerül a kérdés:
Vajon Frank Zappa mit szólt volna a *Forrest Gump*hoz?